

Alături de savantele studii teoretice (*Articulația cultă a limbii române*, p. 101–107; *Modelul cunoașterii reciproce și comunicarea umană*, p. 239–243; *Pentru un model caleidoscopic al literaturii văzută ca serie topică*, p. 267–277) și de comunicările-dialog cu sociologul Bruno Würtz (*Ontologizarea poeziei ca teorie a receptării*, p. 245–256 și „*Receptio*” și „*Verstehen*”, p. 257–265), volumul include, sub un prețut sau altul, și valoroase exegeze: Ion Minulescu (*Pseudoverslibrismul între clasici și moderni (reflexele textuale ale unei maniere prozodografice)*, p. 139–147), Mateiu I. Caragiale (*Radio-grafia unui titlu: Craii de Curtea-Veche*, p. 171–178), Șerban Foarță și Edgar Allan Poe (*(Poe)etica versificării*, p. 189–201), Radu Petrescu (*Despre reflectare – motivul oglinzii la Radu Petrescu*, p. 211–226), William Shakespeare (*Proiecție și identificare*, p. 227–237), și ample studii transfilologice (*Metafora implicată*, p. 121–138; *Metataxele repetiției*, 149–154; *Un nou caz de hipertextualitate poetică: versificarea prozei istorice*, p. 179–188; *Simetria axială prin figuri repetitive ale structurilor binare și ternare*, p. 155–169; *Versificația și figura prozodografică*, p. 203–210).

Redactat într-o manieră modernă și atractivă, racordat la bibliografia de mare ținută a secolului al XX-lea, volumul de față ar trebui să fie prezent în bibliografiile tuturor cursurilor de profil de la noi. Maria Foarță n-a avut formație de clasicist, însă rigoarea studiilor de germanistică, al căror fundament se sprijină pe marea cultură greco-latină, răzbate la fiecare pagină. Un cititor meticolos ori fascinat de scientometrie ar putea reclama prezența unui *curriculum vitae* (sau, cel puțin, a unei biografii romanțate), care să includă o listă de lucrări *in extenso* a Mariei Foarță și care să completeze cumva prefața doctă alcătuită de Mirela-Ioana Borchin-Dorcescu. Numai că ediția a fost întocmită de Șerban Foarță. Iar Poetul, încrustând pe coperta a IV-a informații nu mai multe decât sunt necesare unui monument funerar, și-a așezat soția în eternitate prin propria ei operă și printr-o singură trăsătură de condei din partea lui, într-un gest de sublimă tandrețe postumă, poate unic în cultura noastră.

MARCELA CIORTEA

Universitatea „1 Decembrie 1918”

Facultatea de Istorie și Filologie

Alba Iulia, str. Unirii, nr. 15–17

marcela.ciortea@gmail.com

ALAIN RABATEL, *La confrontation des points de vue dans la dynamique figurale des discours. Énonciation et interprétation*, Limoges, Éditions Lambert-Lucas, 2021, 655 p.

Pentru autorul acestui volum respectabil, profesor la Universitatea Lyon 1, o cercetare asupra figurilor de retorică trebuie să fie înainte de toate o cercetare asupra fenomenului numit *figuralité*, adică asupra pregnanței (*saillance*) care sporește randamentul enunțului, apelând la toate resursele limbii. În concepția lui Alain Rabatel « la dynamique de la figuration est globale, du mot à la lexie complexe, à la prédication et au texte » (p. 70). Bazată pe uzul neconvențional al regulilor și al normelor, dinamica figurală privește totalitatea faptelor de limbă și de discurs. Pentru a o descrie, autorul va adopta, pe de o parte, o perspectivă enunțiativă și textuală, iar pe de alta, o perspectivă retorică și pragmatică.

Avem deci în față o abordare integrativă, holistă care tratează atât figurile de cuvânt, cât și cele de gândire, ceea ce o deosebește de abordările anterioare, în special de retorică restrânsă, care își limita obiectul de studiu la tropi.

Dar noutatea și originalitatea lucrării rezidă în orientarea metodologică, eminemamente enunțiativă și pragmatică, care pune la baza procesului de interpretare a figurilor construcția punctului de vedere și, într-o perspectivă dialogică, confruntarea punctelor de vedere. Autorul își propune « d'analyser le fait figural et ses effets comme une construction de points de vue en confrontation » (p. 17). În loc să apeleze la distincția dintre sens propriu și sens figurat, procesul de interpretare se va sprijini,

conform unei concepții interactive a sensului, pe construcția lingvistică și textuală a unor puncte de vedere ce se confruntă.

Autorul își înscrie proiectul teoretic pe linia abordărilor globale ale retoricii antice, pe cea a autorilor *Retoricii generale*, precum și pe linia noii retorici inițiate de Perelman. Proiectul se înscrie, pe de altă parte, în prelungirea lucrărilor de pragmatică ale lui Marc Bonhomme și Anna Jaubert.

Pe lângă aceste considerații preliminare, ampla *Introducere generală* (șaptezeci de pagini) proce-dează, cum se cuvine, la definirea conceptelor operaționale, începând chiar cu noțiunea de *figură*. Iată definițiile alese de Alain Rabatel ca punct de plecare, dintre cele pe care noțiunea le-a cunoscut în avaturile sale teoretice:

- Figura este o formă sensibilă ce reprezintă un obiect sau o idee într-un mod iconic/mimetic (definiție cu caracter general ce trimite între altele la artele figurative);
- Figura este un mijloc deosebit de sugestiv de a exprima o idee, « *qu'on présente à l'esprit* », precizează Rabatel și explică : « les figures font voir les choses autrement qu'on ne les voit habituellement, et, surtout, en révèlent des aspects inédits » (p. 16);
- « O figură este o formă discursivă marcată, liberă și măsurabilă care sporește randamentul enunțurilor » ; definiția lui Marc Bonhomme (*Les figures clés du discours*, 1998) ce pare să rezolve dihotomia dintre tropii într-un cuvânt și tropii difuzi.

La aceste definiții se adaugă altele, pe măsură ce sunt trecute în revistă principalele orientări teoretice, împărțite în teorii substitutive ale devierii (*écart*) și teorii de inspirație psihologică. Primele sunt cele mai răspândite, împărțite fiind de specialiști aparținând unor curente diferite: de la Gérard Genette sau Jean Dubois, la Lakoff & Johnson sau Georges Kleiber, și până la pragmaticieni ca Grice, Searle sau Kerbrat-Orecchioni, care consideră figurile drept tropi comunicaționali sau ilocuționari.

Introducerea acordă însă locul cel mai important «cadrlui teoretic enunțiativ și textual» edificat de Alain Rabatel de-a lungul cercetărilor sale, începând cu *La construction textuelle du point de vue* (1998). Sunt reluate și explicitate, din perspectiva ultimelor lucrări, conceptele-cheie *locutor și enunțator*, *enunțatori primari* (L1E1) și *enunțatori secundari* (L2e2), *enunțare și referențializare*, *subiectivitate și construcția obiectelor de discurs*, *punct de vedere (PDV)*. În concepția lui Rabatel, expresia subiectivității și deci a PDV integrează nu numai mărcile enunțative ce trimit la subiect, ci și mărcile ce atestă construcția obiectelor de discurs, construcție ținând în ultimă instanță « de la visée regardante du sujet sur l'objet » (p. 32).

Lui Alain Rabatel i se datorează definirea *conceptului lingvistic de PDV* și integrarea lui în domeniul de studiu al științelor limbajului. Dacă orice informație asupra unui obiect de discurs vehiculează și punctul de vedere al enunțatorului asupra acestui obiect, atunci PDV este înscris în *modul de construire a referentului*, care se traduce lingvistic prin « les choix de nomination, qualification, quantification, modalisation, d'ordre des mots, de mise en relief, de progression thématique... » (p. 35). Locutorul ar dispune deci de două strategii de exprimare a PDV: exprimare directă *a punctului său de vedere* și exprimare indirectă *a unui punct de vedere străin*. Aceasta din urmă se divizează la rândul ei în exprimare indirectă și explicită (cu ajutorul discursului raportat) și exprimare indirectă dar implicită (prin intermediul percepțiilor/gândurilor/vorbelor reprezentate).

Conceptul de punct de vedere, ca și cel de figură, „privește toate nivelele de organizare a limbii” (p. 39). Ba mai mult, mărcilor fonologice, lexicale, sintactice li se adaugă indicii de coeziune și de conexiune care balizează textul, semnele de punctuație și de punere în pagină, variațiile generice. Punctul de vedere este așadar un fenomen deopotrivă lingvistic și discursiv, un fenomen complex care nu se lasă ușor prins într-un tipar. Se pot stabili, în schimb, niște tipologii și autorul propune una plecând de la natura PDV (embrionar, reprezentat, asertat) și o a doua, bazată pe întinderea PDV: *micro-PDV* (lexeme), *méso-PDV* (predicație) și *macro-PDV* (unitate textuală).

Inovația metodologică în abordarea figurilor constă în a concepe *le fait figural* ca un joc al punctelor de vedere bazat pe jocuri de limbaj sau pe jocul cu normele și genurile dar „și ca un joc de poziționări față de ceilalți” (p. 32). L1/E1 se poziționează față de PDV ale enunțatorilor secundari: se poate limita a ține doar cont de ele, dar își poate și exprima acordul sau dezacordul față de ele prin mărci de aprobare sau de distanțare. Un enunț și cu atât mai mult un text pune în relație mai multe PDV, iar acest dialogism este potențat de *dinamica figurală*, adică de jocul cu elementul preconstruit,

cu normele generice sau situaționale și cu opiniile generale. Pentru a descrie mai bine mecanismele enunțative și pragmatice care stau la baza co-construcției și confruntării punctelor de vedere, autorul concepe *la topique des postures énonciatives* care comportă trei moduri de realizare: *co-énonciation*, *sur-énonciation*, *sous-énonciation*.

În fine, deoarece nu dorește să privilegieze legătura dintre figuri și stil, contrar demersului uzual, Alain Rabatel va deplasa chestiunea stilului vorbind despre *figures d'auteur*, fără a limita conceptul de autor la domeniul literar. Noțiune eminentă „enunțativă, textuală și discursivă” (p. 71), figura de autor denotă imaginea construită de-a lungul poziționărilor succesive prin luări de cuvânt ce formează un text, un discurs sau o interacțiune completă (dată fiind co-prezența interpretului). Pe lângă noțiunile conexe de *autor*, *autoritate* și *auctorialitate*, figura de autor întreține o relație particulară cu noțiunea de *responsabilitate enunțativă*. Pe baza conceptului de *figure d'auteur*, Rabatel va defini trei fenomene complementare, dar net distincte: *idiolectul*, *stilul* și *ethosul*.

Lucrarea are trei părți, prevăzută fiecare cu o introducere și o concluzie. Prima parte, intitulată *Le travail du signifiant dans les figures de mots et jeux de mots et ses effets rhétorico-textuels et pragmatiques*, este compusă din nouă capitole însumând în jur de două sute pagini. Printre figurile de cuvinte supuse analizei menționăm: *l'à-peu-près*, redarea aproximativă a numelor proprii de politicieni în presa satirică; *les contrepèteries*, jocuri de cuvinte bazate pe permutări de foneme; un gen aparte de jocuri de cuvinte generate, într-un corpus de mesaje electronice, de fenomenul *lapsus manus*; silepsa, antanaclosa și alte figuri ale dublului sens, ce exploatează omonimia și polisemia; creativitatea verbală în ghicitoriile de tipul *Care e culmea...?*; mecanismele de la baza creativității ludice care exploatează elementul preconstruit (colocații, idiomatismele...); repetițiile cu rolul de *pattern* sintactic la scara textului în litanii sau poeme religioase; antimetabolul în relație cu figuri conexe precum chiasmul.

Partea a doua, intitulată *Des figures de pensée à la construction textuelle du monde et des relations interpersonnelles (dans le monde du texte)*, este formată din opt capitole însumând mai puțin de două sute de pagini. Figurile de gândire îi impun cercetătorului să-și extindă câmpul de investigație la propoziție și chiar la un ansamblu de predicatii formând *macro-PDV*. Mai mult, în concepția lui Rabatel, „figurile de gândire participă intens și direct la construcția textuală a lumii și a relațiilor interpersonale” (p. 295). Primele două capitole sunt axate pe ironie și, respectiv, pe umor. Specificitatea ironiei rezidă, cum au demonstrat-o Oswald Ducrot și Alain Berrendonner, într-un dublu joc enunțativ pe care Rabatel îl explică cu ajutorul noțiunilor de *prise en charge* și de *posture énonciative*, implicate în construcția punctelor de vedere ce se confruntă. Spre deosebire de abordările ce subsumează umorul ironiei sau viceversa, Rabatel le consideră drept fenomene de sine stătătoare bazate pe un dublu joc enunțativ și care pot fi incluse, până la urmă, în categoria jocurilor de cuvinte. Ceea ce le diferențiază este faptul că în cazul ironiei avem de-a face cu puncte de vedere substitutive, în timp ce, în cazul umorului, avem puncte de vedere cumulative, astfel încât confruntarea dintre PDV este mai puțin intensă în cazul umorului decât în cel al ironiei.

Hiperbola este definită ca un joc voluntar bazat pe decalajul dintre două PDV. Enunțatorul adoptă o postură de *sur-énonciation explicite* datorită faptului că PDV hiperbolic este prezentat ca fiind mai pertinent decât corespondentul său non hiperbolic. Următoarele capitole tratează paradoxul, confruntat cu noțiunea de alteritate, listele și efectul de listă, formulele aforistice, reformulările cu funcție anaforică și reformulările în lanț.

Efectuând, în *Dynamique du signifiant* (1) și (2), analizele retrospective ale părții întâi și a doua, autorul distinge mai multe nivele ale dinamicii semnificante care evidențiază mecanismele de reconstruire a sensului în interpretarea figurilor de cuvânt sau a figurilor de gândire. În toate cazurile, rezultatul procesului de interpretare se află la intersecția dintre intenția locutorului (sau cea atribuită de receptor) și recunoașterea acestei intenții de către receptor.

Partea a treia, cu titlul *Figuralité et figures d'auteur : idiolecte, style, éthos*, este formată din cinci capitole și numără în jur de optzeci de pagini. După ce a definit în introducere noțiunea de *figure d'auteur*, Alain Rabatel se ocupă pe larg de componentele acesteia (p. 481–482):

- idiolectul ca spațiu discursiv socializat de manifestare a Sinelui sub privirea Celorlalți;
- stilul ca formă de expresie a sinelui în relație cu formele generice (orale sau scrise);
- ethosul ca utilizare a formelor de expresie a Sinelui pentru a convinge un auditoriu.

Domeniul de predilecție al idiolectului ar fi, după Rabatel, interacțiunea, cel al stilului ar fi genul de discurs, iar cel al ethosului ar fi argumentarea.

Aceste trei componente ale figurii de autor se leagă de problematica PDV, acoperind ansamblul fenomenelor lingvistice și retorico-textuale prin care autorul „îmbină limbajul și experiența, limbajul și valorile (inclusiv estetice), limbajul și acțiunea” (p. 70). Aceasta este baza translingvistică pe care Alain Rabatel așază relațiile dintre idiolect, stil și ethos. După o analiză enunțiativă și interacțională a idiolectului, fenomen deopotrivă lingvistic și ideologic, Rabatel abordează problema stilului, plecând de la noțiunea de mijloace de expresie, care îi permite să elaboreze o concepție monistă a stilului în opoziție cu concepțiile dualiste, larg vehiculate în acest domeniu. Folosind instrumentele pe care le oferă cadrul enunțiativ și textual în abordarea stilului, Alain Rabatel se străduiește să aproximeze raportul dintre « le poids configurant des déterminations socio-culturelles et la force reconfigurante des innovations individuelles et collectives » (p. 482). Demarcându-se de concepțiile dominante, care reduc stilul la textele literare, Rabatel alege spre exemplificare o figură de autor din sfera cercetării lingvistice. Figura autorului lingvist Jean-Michel Adam este prezentată într-o dublă postură enunțiativă: prima este postura care se degajă din lucrările de lingvistică textuală ale lui J.-M. Adam, iar a doua, cea care trimite la o figură de autor vulgarizator adresându-se unui public studentesc. Fie că o privim în cadrul stilului, al idiolectului sau al ethosului, figura de autor este supusă unor tensiuni între afirmarea de sine, « *la primauté de sa singularité* » și „*primatul condițiilor sociale*” în care ea se formează (p. 76).

Ampla lucrare a lui Alain Rabatel abordează o problematică complexă și îndelung dezbătută. Fenomenul figural a dat naștere unei întregi literaturi situate la confluența mai multor domenii: retorică, stilistică, lingvistică, pragmatică. Lucrarea aduce o contribuție importantă, în primul rând prin metoda inedită de analiză (funcțiile enunțiativă și textuale ale punctului de vedere), și în al doilea rând prin aceea că, pe de o parte, tratează figuri puțin studiate de lingvistică (antimetabol, *à-peu-près*, listă, repetiție...), iar, pe de altă parte, îmbogățește descrierea unor figuri ce au cunoscut diverse abordări (ironie, umor, hiperbolă, paradox...). În fine, ca să cităm chiar cuvintele autorului (p. 24). « *cet ouvrage défend une conception énonciative globale du fait figural qui va plus loin que ce que les taxinomies anciennes ou récentes rangent sous cette dénomination* ».

LIGIA STELA FLOREA

Universitatea Babeș-Bolyai

Facultatea de Litere

Cluj-Napoca, str. Horia, nr. 31

WENDY AYRES-BENNETT, HELENA SANSON (eds.),
Women in the History of Linguistics, Oxford, Oxford
University Press, 2020, 648 p.

Where are the women? The question has been sounding louder and louder for the past few decades. In the wake of renewed feminist energies released by the #Me Too movement, women academics have also started posing this question with regard to various fields of academic inquiry, including music, history, economics, and international politics, in a collective effort “to change the traditional male-dominated methodologies and canon across a range of disciplines” (p. 1). If arts and humanities, and especially the literary canon, have often been more open to acknowledging the value of women writers and artists, notably since the 19th century onward, other areas of research are still to find those women usually seated, by historical circumstances, in the back rows of science and politics, many of them anonymous, or their names only mentioned in passing. Failing to do so may mean not only a biased outlook on the development of these fields, but also losing a whole dimension intrinsic to each of them.